

ra« hkrati pomeni in je zamenljiv z izrazom »post-normativna družba«. Deleuzov izraz »modulacija« označuje natanko to dejstvo, kolikor gre pri tem za nenehno izumljanje norme, za nenehno vzpostavljanje oziroma kreacijo manjkajočega in vselej odsotnega kriterija.⁸

Tu je mogoče postaviti vzporednice s tistim, kar je avstrijski filozof izobraževanja Paul Konrad Liessmann opisal s teorijo neizobrazbe (*Unbildung*) (Liessmann, 2006; 2009: 37–72), pri čemer velja seveda poudariti, da tudi do pojava neizobrazbe, enako kakor do družbe nadzora, ni prišlo nenadoma, temveč predstavlja le zgodovinski nasledek tistega, kar je Adorno pred tem opisal s »teorijo polizobrazbe« (Adorno, 2009: 5–35). Kot taki sta torej polizobrazba in neizobrazba del istega zgodovinskega procesa zatona izobrazbe, ki v bolj množični obliki poteka vsaj od druge svetovne vojne dalje. Da bi torej pokazali inherentno povezavo med Deleuzovo teorijo družbe nadzora ter momentom post-normativnosti neizobrazbe pri Liessmanu, je morda najbolje začeti pri tistem, kar neizobrazbi zgodovinsko predhodi – pri polizobrazbi. Če na tej točki najprej na kratko povzamemo Adorna kot ključno referenco, potem lahko rečemo, da je šlo pri pojavu polizobrazbe za to, da je formalno izobrazbo, pridobljeno skozi dialektični proces formiranja osebnosti v javnih izobraževalnih ustanovah – Adornov ideal sta seveda bili humboldtovska univerza in klasična gimnazija –, skozi katero se je oseba »izoblikovala« oziroma »formirala« v državljana, zmožnega javnega življenja, začela dokončno razkrajati »kulturna industrija« (ibid.: 12).⁹ S tem izrazom je Adorno meril na pojav Hollywooda, na reklamno in zabavno industrijo, ki je začela tedaj prevladovati. Da ne bo pomote: formalna in splošna izobrazba je bila tedaj že stoletje v krizi, toda tako silovit sunek v svoje drobovje dobi šele po 2. svetovni vojni s kulturno industrijo.

Motiv, ki je Adorna gnal v kritiki polizobrazbe, je seveda njegovo grozljivo spoznanje po vrnitvi v Nemčijo, da je učinek, ki ga je tam imela kulturna industrija, poskus »pozabe Auschwitza« oziroma beg pred soočenjem z njegovo travmo, kar je bilo v popolnem nasprotju s tistim obćim in edinim upravićenim smotrom, ki ga je Adorno postavil kot

8 S tem seveda nikakor noćemo zagovarjati nekakšnega »povratka« k normi, prej nasprotno. Kot bomo videli v nadaljevanju, je analitićna funkcija norme nekaj povsem drugega; poleg tega bi bilo širšo refleksijo o statusu »norme« znotraj Foucaultovih analiz potrebno šele opraviti. S tem ne ciljamo zgolj na paradokso odsotnost norme znotraj družbe nadzora, ki je sama postala najvećja norma, temveć tudi na vprašanje (ne)obstoja norme znotraj disciplinarnih dispozitivov.

9 Za izčrpen in pronicljiv komentar tako Adornove teorije polizobrazbe kakor tudi Liessmannove teorije neizobrazbe cf. Kodolja, 2009: 73–105.